

Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler**Nurgül ÖZCAN¹****APA:** Özcan, N. (2019). Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 263-273. DOI: 10.29000/rumelide.580571**Öz**

Rumelili Murtazâ Sükûti, Makedonya sınırları içindeki Köprülü kasabasında yaşamış Sa'dî tarikatına mensup sûfi bir şairdir. Şairin bilinen tek eseri olan divanı Berlin Devlet Kütüphanesi'ndedir. *Murtazâ Sükûti Divanı* dinî tasavvufî muhtevalı şiirlerden oluşmaktadır. Edebiyatımızda, değişik konularda yazılan 'elif-nâmeler'e rastlanmaktadır. Elif-nâmelerde farklı konular işlenmekle beraber genellikle dinî-tasavvufî temalar tercih edilmektedir. Elif-nâmeler mısra ya da beyit başlarında sırasıyla ya da ters olarak Arap harflerinin sıralanmasıyla oluşturulmaktadır. Klasik Türk Edebiyatı'nda gazel, mesnevi, murabba, muhammes vb. çeşitli nazım şekilleriyle yazılan elif-nâmelere rastlamak mümkündür. Akademik çevrelerde elif-nâmelerin şekil mi tür mü olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. *Sükûti Divanı*'nda yer alan iki elifnâme de düvâznâme türünde yazılmıştır. Alevi-Bektaşî edebiyatında yaygın olarak örnekleri görülen On İki İmam'ın özelliklerini konu edinen 'dûvâz-deh', 'dûvâz-imam' veya 'dûvâz-nâme' olarak adlandırılan bir şiir türü bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî kökenli şairlerin dışında da bu türde şiirler yazılmıştır. Dûvâz-nâmelere hem Türk Halk Edebiyatı'nda hem de Klasik Türk Edebiyatı'nda rastlamak mümkündür. *Murtazâ Sükûti Divanı*'nda toplam otuz altı adet düvâz-nâme bulunmaktadır. Sükûti, eserinde edebi türler içinde en fazla düvâz-nâme türüne yer vermiştir. Bu çalışmada, elif-nâme ve düvâz-nâme hakkında bilgi verilerek *Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı*'ndaki elif-nâmeler şekil ve muhteva açısından karşılaştırılarak, tahlil edilecektir.

Anahtar kelimeler: Elif-nâme, Dûvâz-nâme, Sükûti, Tasavvuf Şiiri, On İki İmam**Elif-nâmes in the Divan of Murtazâ Sükûti****Abstract**

Murtazâ Sükûti is a sufi poet who lived in the 19th century. Sükûti a member of Sâdi sect. He started his education in his village and continued in the city of Köprülü in Macedonia. Then he received Islamic mysticism education. He cited poems on subject of religion and Sufism. He received nickname "Sükûti". Poets have always produced original and esthetical works while forming their poetry. "elif-nâmes" written in various topics and in the forms inspired by the array of Arabic letters take place in both Divan and Folk Literatures. Religious and Sufi themes are usually included in elif-nâmes. It is still controversial that whether elif-nâmes are called a type or a form. Moreover, poems named as 'dûvâz-deh', 'dûvâz-imam' or 'dûvâz-nâme' which tell about twelve imams are commonly included in Alevî-Bektaşî literature. Divan of Sükûti has many poems warning and providing advice to the reader in terms of religion, Sufism, morals, and being a good person. In this study the poems in the divan of Sükûti written in the elif-nâme-dûvâznâme genre/style have been determined according to their form of poetry and the themes of these poems were analyzed.

¹ Doç. Dr., nurgulozcan34@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5285-6554 [Makale kayıt tarihi: 16.03.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580571]

Keywords: Elif-nâme, Dîvâz-nâme, Sükûtî, tasavvuf poetry, Twelwe İmam.

1. Murtazâ Sükûtî

Murtazâ Sükûtî, günümüzde Makedonya sınırları içinde bulunan Köprülü'de H.1241 (M.1825) yılında doğmuş, hayatının büyük bölümünü burada sürdürmüştür. H.1312 (M.1896) yılında yine Köprülü'de vefat etmiştir.

Tarihin derinliklerinden günümüze uzanan kültür merkezlerinden biri olan Makedonya'nın önde gelen ailelerinden birine mensup olan Sükûtî, tasavvuf kültürüne aşına bir çevrede yetişmiştir. Askerlik için gittiği Prizren'de Sa'diyye tarikatı mensuplarıyla tanışmış, zamanla bu tarikatta şeyhlik mertebesine kadar yükselmiştir. (Özdamar, 1997: 22) Şairin yetiştiği manevi-edebi muhit -bilhassa Köprülü şehri-Türk tasavvuf kültüründe müstesna bir yere sahiptir. "XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehirde kurulan büyük Halvetî Tekkesi, XX. yüzyılın sonlarına kadar aktif biçimde kullanılmıştır. Tepedelenli Ali Paşa burada Sa'diyye tarikatı adına 1800 yıllarında bir tekke kurmuştur." (Kiel, 2016: 82) Birçok tarikatın Makedonya'daki merkezi Köprülü'ye yakın bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu bölgede Nakşibendi, Halvetî, Rıfâî ve Bektaşîler'in tekkeleri bulunmaktadır. Tekke ve dergâhlar, faaliyet gösterdikleri çevrelerde manevi fonksiyonlarının yanı sıra Türk-İslam kültürünün gelişmesi ve yayılması adına birer eğitim merkezi olarak da ciddi görevler ifa etmekteydiler.

Gençliğinde Köprülü'de aldığı manevi temelin yanında Sa'diyye tarikatındaki seyr ü sülûkunu tamamlayan Murtazâ Sükûtî daha sonra Muhammed Harâbâtî Baba Hazretleri'nin dergâh-ı şerifinde vekâleten post-nişinlik yapmış, Sa'diyye tarikatında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Şair, H.1312 (M. 1896) yılında bu dergâhta vefat etmiştir ve yine buraya defnedilmiştir. Daha sonra Selânik demiryolunun dergâhın bulunduğu yere isabet etmesi dolayısıyla Murtazâ Sükûtî Baba'nın kabri İştîp kazasının Dorfullu köyüne nakledilmiştir.

"Sükûtî'nin bilinen tek eseri divanıdır. Eserin ash Almanya'da Berlin Staatsbibliothek'tedir. Divan, Kütüphanenin Türkçe El Yazmaları bölümünde (Türkische Handschriften) XIII/2, Nu.445-446, Ms.or.quart 1419 olarak kayıtlıdır. Eser 122 varak olup, rik'a hattıyla kaleme alınmıştır. Her sayfada on beş satır bulunmaktadır. Divanın başında ve sonunda kim tarafından istinsah edildiğine dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin istinsah tarihi divanın sonunda 21 Muharrem 1305 olarak kayıtlıdır."(Özcan,2011:23)

Şiirlerinin tamamını Türkçe kaleme alan Murtazâ Sükûtî, şiirlerinde sade bir dil, kolay anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Sükûtî, divanındaki şiirlerinin çoğunu aruz ölçüsüyle kaleme almıştır. Şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirleri de vardır. Tasavvuf anlayışının yoğun olarak işlendiği *Sükûtî Divanı*'nda, ağırlıklı olarak; Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi gibi konular işlenmiştir. Zaman zaman rindâne şiirler de yazan Sükûtî, birçok şiirinde edebî derinliği ve estetiği yakalamıştır. Özellikle na't-ı şeriflerde ve Ehl-i Beyt sevgisinin işlendiği şiirlerde şairin daha coşkulu bir üslup kullandığı görülmektedir. Sükûtî'nin sanatında, her şair gibi yaşadığı coğrafyanın, hizmet ettiği tasavvuf yolunun ve içinde bulunduğu toplumun etkisi göze çarpmaktadır.

Sükûtî Divanı'nda toplam 470 manzume bulunmaktadır. Bu şiirlerin 464'ü aruz; 6'sı hece ölçüsüyle yazılmıştır. Divanda 392 gazel, 28 rubâî, 28 müfred, 13 murabbâ, 2 muhammes, 3 nazm bulunmaktadır.

Gazel	392
Rubâî	28
Müfred	28

Murabbâ	13
Muhammes	2
Nazm	3

Divandaki nazım türlerinin tablosu:

Düvâz-nâme	36
Na't	18
Mersiye	5
Medhiye	4
Elif-nâme	2
Ahvâl-i Enbiyâ	2
Vücûd-nâme	2
Ahvâl-i Zamâne	2
Besmele Şerhi	1
Pend-nâme	1
Ramazâniye	1

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Balkan coğrafyasındaki tasavvuf anlayışını yansıtan *Sükûti Divanı* edebi türler açısından oldukça zengindir. Divandaki edebi türlerin büyük bir kısmını 'düyâz-nâmeler' ve 'na't-ı şerifler' oluşturmaktadır. *Sükûti Divanı*'nda bulunan otuz altı düvâz-nâmenin iki tanesi aynı zamanda 'elif-nâme' formunda kaleme alınmıştır.

Bu çalışmamızda; *Sükûti Divanı*'nda tespit ettiğimiz iki elif-nâmenin şekil ve muhteva incelemesi yapılacaktır. Ele alacağımız elif-nâmelerde dikkatimizi çeken bir başka husus da her iki elif-nâmenin aynı zamanda düvâz-nâme türünde yazılmış olmasıdır. Düvâz-nâme; "Şiilerin, Alevî-Bektaşîlerin Ali soyundan gelen On İki İmam için söyledikleri nefeslere verilen addır. Sadece düvâz-deh de denir." (Artun,2014:167-168).

Bir tür olarak ilk düvâzların hangi şair-ozan tarafından söylendiği üzerinde çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Alevî-Bektaşî edebiyatında yaygın olarak yazılan ve bu inancın başta cemler olmak üzere birçok ritüelinde okunan düvâzların "Nesimî ve Sâdık Abdâl tarafından Şâh Hatayî'den daha önce yazıldığı tespit edilmiştir. Nesimî'nin divanındaki düvâzların XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyılın başlarına tekabül ettiği görülmektedir. Nesimî, divanında düvâz geleneğine uygun olarak On İki İmam'ı sırasıyla zikretmektedir. Tür olarak düvâz-imamların en belirgin özelliği olan On İki İmam'ın sırasıyla zikredilmesi geleneğin başlangıcından itibaren bir form olduğu görülmektedir." (İyiyol,2013:232-233).

Düyâzlar ve düvâz-imamların; koşma, semai, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terki-i bend, terci-i bend ve kaside nazım şekilleriyle yazıldığı görülür. Murtazâ *Sükûti Divanı*'nda 36 adet düvâz-nâme tespit edilmiştir. Bu sayı Rumeli'deki Sa'diyye tarikatında On İki İmam'a verilen değeri ve bu tarikatın Bektaşîlikle ilgisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2. Elif-nâme hakkında

Edebiyatımızda şairler, zaman zaman harflerin ve kelimelerin hususiyetlerinden yararlanarak şiirlerinde hem estetik açıdan hem de şekil açısından farklı söyleyişler kullanmışlardır. Özellikle harfler “ilm-i hurûf denilen ayrı bir ilmin de konusu olmuştur. Bu ilimde harfler; sayıları, noktalı veya noktasız oluşları, biçimleri, mensubiyetleri, simge ve şifre değerleri, çıkış yerleri (mahrec), sesli veya sessiz oluşları, barındırdıkları ilâhî hikmet ve sırlar gibi yönlerden incelemeye tâbi tutulmuştur.” (Tökel, 2003:63). Farklı şekillerdeki bu şiirler araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bunlar üzerinde isimlendirmeler yapılmıştır.

Belagat ilmi içinde değerlendirilen şekil ile ilgili uygulamalar şairin tasarrufuyla edebi sanatsal bir ifadeye dönüşür.

“Bazen harflerin simgesel değerlerinden faydalanma bazen de harflerin yardımıyla kelime ve kavramlar oluşturma gayesi güden bu farklı denemeler, çizgi dışı olarak nitelendirilebileceğimiz uygulamalardır. Bu yüzden diğer edebî sanatlara göre edebiyatımızda örneklerine az rastlanan bu tür uygulamalar, belâgata dâhil edilen hünerler arasında gösterilmiştir. Edebiyatımızda; harflerin cinslerine, birleşme veya okunuş şekillerine dayalı bu tarz hünerlerden biri de muvâşşah olarak adlandırılan ve daha çok görseleliğe dayalı olan yöntemdir.” (Yekbaş, 2012:2649).

Elif-nâmelerin arketipi Zebur ve Yunan-Latin edebiyatına kadar götürülmektedir. (Memmedova, 2011:231) Türk edebiyatında elif-nâmeye ilk dikkat çeken araştırmacı Amil Çelebioğlu'dur. Harflerle ilgili yaptığı bir tasnifte elif-nâmelere yer veren Çelebioğlu, bu metinleri, divan ve halk edebiyatının ortak mahsullerinden kabul eder. Elif-nâmelerin dinî ve tasavvufî konular ağırlıklı olmak üzere her türden örnekleri olduğuna değinir(Çelebioğlu,1998:605). Yakın zamanda yapılan çalışmalara göre Türk edebiyatında tespit edilen ilk elif-nâme örneği XI. yüzyılda Burkan muhitinde 24 dörtlük olarak ortaya konulmuş olan ve sahibi belli olmayan bir şiiirdir(Kaya, 2007: 309).

Elif-nâme ile ilgili araştırmacıların tarifleri şu şekildedir :

“Arap alfabesinin ilk harfi olan ‘elif’ ile yazılmış küçük kitap risale, varak anlamlarına gelen ‘nâme’ sözünün birleşmesinden meydana gelmiş birleşik isim olup, dîvan, âşık ve dinî tasavvufî Türk edebiyatlarında kullanılan bir türdür. İstilahî manası itibarıyla de Osmanlı Türkçesindeki otuz üç harfin değişik konularda, değişik şekillerle, genellikle mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler halinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserlerdir (Güzel,2006:634).

Nihat Öztoprak, edebiyatımızdaki elif-nâmeleri genel olarak incelemiş, bu inceleme sonunda elif-nâme türünü şöyle tanımlamıştır:

“Elif-nâme, mısra veya beyitlerin ilk harfleri alt alta getirildiğinde elif'ten ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun “fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün” kalıbıyla ya da 11'li hece ölçüsüyle nazm edilen, gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir.” (Öztoprak,2006:136)
“Edebiyatımızda pek çok örneği bulunan elif-nâmeler, tertip hususiyetlerine göre beş gruba ayrılabilir: Birinci elif-nâme türü, mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin elif'ten ye'ye doğru alfabetik sırayla yazılması şeklinde oluşan düz elif-nâmelerdir. Bu türde, genelde ilk kelimedenden önce ilgili harf yazılır ve vezne dâhil edilir. Düz elif-nâmeler de kendi içinde mısra başları alfabetik olanlar, beyit ve dörtlük başları alfabetik olanlar, yalnızca mısra başında değil mısra içinde de harflerden biri ya da birkaçı yer alanlar, bir mısrasında baştaki harf ile başlayan en az iki veya daha fazla kelime kullanılanlar şeklinde gruplandırılabilir. İkinci elif-nâme türü, düz elif-nâmelerin aksine mısra veya beyit başlarının ye'den elif'e doğru sıralanmasıyla meydana gelen ters elif-nâmelerdir. Üçüncü elif-nâmeler, mısra veya beyit başları elif-ye-be-lâmelif... şeklinde baştan sona ve sondan başa doğru karışık sıralanan düz-ters elif-nâmelerdir. Dördüncü elif-nâmeler, kafiyeleri alfabetik dizilen ve mesnevî nazım şekliyle yazılmış elif-nâmelerdir. Beşinci ve

son elif-nâme türü ise eğitim amaçlı olarak ve bir halk oyunu şeklinde tertip edilmiş olan elif-nâmelerdir. Bu elif-nâmelerde mısra başlarındaki harfler, eliften ye'ye alfabetik olarak sıralanırken ilk kelime bir şehir, ikinci kelime bir sanatkar, üçüncü kelime ise o sanatkarın ortaya koyduğu eserin adıdır. Üstelik bu kelimelerin her biri, mısra başlarındaki harfle başlamak durumundadır." (Öztoprak 2007:818).

Bir başka tasnifte elif-nâmeler, "Şekil özellikleri bakımından mısra başında ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve dörtlük halinde olanlar, mısra sonunda ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve ortasında olanlar, destan tarzında yazılanlar şeklinde beş gruba ayrılmıştır. (Kaçar 1997: 310-313). Bu sınıflandırmaya "Ebcet harfleri sıralamasına göre yazılmış olanlar da eklenebilir. Söz konusu şiirler alfabedeki sıralamaya göre değil, ebcet harflerini oluşturan harf sırasına göre kurulmuştur." (Tökel 2010: 59-60).

Araştırmaçıların, elif-nâmenin tür mü şekil mi olduğu konusunda farklı görüşleri vardır. Abdurrahman Güzel, elif-nâmeyi tür olarak nitelerken Nihat Öztoprak şekil olduğu yönünde tespitlerde bulunmuşlardır. İsmet Çetin bu farklılığın sebebi olarak elif-nâmenin gazel, koşma, destan, divanî gibi hem şekil hem de tür özelliği gösteren şiirlerde uygulanmasını işaret eder (Çetin 1992: 40).

Yapılan gruplandırmalarda ve tanımlarda elif-nâmelerde muhtevadan çok şeklin ön plana çıktığı görülür. Alfabetik sıraya göre sıralama kuralı, şairi harfe göre kelime seçmeye sevk eder. İster mısranın ya da beyitin başında, ister ortasında, isterse sonunda olsun seçilen kelime mısranın genelinde kullanılacak kelimeleri, dolayısıyla cümleyi etkiler. Şair seçtiği kelimeyle anlamlı bir bütün oluşturacak kelimeler seçmek zorundadır. Böylece şekil kaygısı şiire anlam veren yapıyı yani şiirin dokusunu etkilemiş olur (Güvenç,2013:1005-1006).

Elif-nâmeler hem halk edebiyatı hem de klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından tercih edilmiştir. Halk edebiyatında Dertli, Ruhsatî, Noksanî, Âşık Şenlik, Reyhânî, Âşık Zülalî, Seyranî, Kul Himmet, Âşık Ömer, Kaygusuz Abdal, Sefil Ali, Zahmî, Âşık Kenzi, Nihanî, Türabî, Ruhsatî'nin; klasik Türk edebiyatında Âşık Paşa, Nesîmî, Hatâyî, Muhibbî, Fuzûlî, Mihrî Hatun gibi önemli şairlerin elifname kaleme almış olmaları, divan şiirinde elif-nâmelere olan rağbeti göstermektedir. (Taşkesenlioğlu, 2017: 161) Elifname'nin coğrafyası Anadolu ile sınırlı değildir. Türk dünyasında yazılmış birçok elif-nâme vardır (Öztürk, 2012: 175). Osmanlı ve doğu edebiyatlarında sıklıkla görülen elifnâmelere Orta Asya Türk edebiyatlarında da rastlanır (Gökçimen, 2010: 106). Son zamana kadar yapılan çalışmalarda elif-nâmelerin tamamı manzum iken Kaygusuz Abdal'a ait olduğu tespit edilen bir elif-nâmenin diğerlerinin tersine mensur olduğu görülmüştür (Özkan, 2012: 187).Kaygusuz'un elif-nâmesi bu konu ile ilgili tartışmalara yeni bir madde daha eklemiştir. Sonraki dönemlerde tespit edilecek yeni elif-nâme metinleri arasında acaba kaç mensur olarak karşımıza çıkacaktır. Bunu ancak zaman içinde ortaya çıkacak yeni metinler aydınlatacaktır.

3. Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler

3.a. Elif-nâme I

Murtazâ Sükûti Divanı'nın 2 no'lu şiiri olan birinci elif-nâme 'düz elif-nâme' olarak tertip edilmiştir. Şair, harflendirmeyi beyitlerin başında değil mısraların başında tercih etmiştir. Metin; Türk edebiyatında en çok tercih edilen vezinlerden *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Elif-nâmenin nazım şekli gazeldir. Gazelin beyit sayısı 15'tir.

Elif Allâh ism-i pâkiyle kelâmım ibtidâ
Be bize bürhân yeter nutk-ı Habîb-i Kibriyâ
Te teberrâ kıl Havâric kavmine her rûz u şeb
Se senâ et Murtazâ'ya cân u dilden tâlibâ
Cim cemâlin nûr-ı pâkinden bizi halk eyledi
Ha hayâtım sizden oldu yâ Hasan hulk-ı Rızâ
Hı haber verdi hakikat râhını tâliblere
Dal delîl oldu bize hem şâh Hüseyin-i Kerbelâ
Zel zelîl et nefsinî kibr ü nifâka düşmesin
Re riyâdan ictinâb et kılmasın Hak'dan cüdâ
Ze ziyâde kıl mahabbet Zeyne'l-Muhammed Bâkır'a
Sin sezâdır Ca'fer ile bunlara kıl iktidâ
Şın şarâb-ı kevseri Kâzım yedinden iç bugün
Sad safâ eyler derûnun ister isen zâhidâ
Dat dalâlet râhına verme gönül ey müddeî
Tı tarîk-i müstakîmde bul Alî Mûsâ Rızâ
Zı zuhûr etdi bulardan **küntü kenzin** mahzeni
Men arefden ders oku gel sırrına ol âşinâ
Ayn aşk ile yakîn ol Mustafâ'nın âline
Gayn gayre bakmayıp hiç kıl Takî'ye ilticâ
Fe ferâgat eyle ey dil mâsivâdan çek elin
Kaf karîb ol sen Nakî'ye bulmak istersen rehâ
Kef kerem-kânı Alî'nin nesli İmâm Askerî
Lam letâfet gösterir ol râh-ı aşkda sâlikâ
Mim Muhammed Mehdî'nin devrânına ol muntazır
Nun nihâyet buldu hüküm gelmege sâhib-livâ
Vav vücûdum mülkü içre zât-ı Hak etdi zuhûr
He hidâyet andan oldu bizlere her dâimâ
Lâmelif lâ demezem min külli eşyâ Hak'durur
Yâ yalanım yok Sükûtî gün gibi zâhir Hudâ

Elif-nâme, Türk edebiyatındaki klasik düvâz-nâme tertibine uygun kaleme alınmıştır. Elif harfi ile başlayan ilk mısradaki Sükûtî, gazeline Allah'ın pak ism-i şerifini anarak giriş yapar. İkinci mısradaki, 'Habîb-i Kibriyâ' sıfatıyla Hz. Peygamber'i yâd edilir:

Elif Allâh ism-i pâkiyle kelâmım ibtidâ
Be bize bürhân yeter nutk-ı Habîb-i Kibriyâ

İkinci beyitte Sükûtî, muhataplarını Hz. Ali'yi şehit eden Harici kavmine gece gündüz 'teberrâ' kılmaya davet eder. Alevi-Bektaşî kültüründe; "Âl-i Abâ'ya sevgi duymaya tevellâ, onlara karşı çıkanları sevmemeye de teberrâ denir"(Cebecioğlu,2009:173).

Te teberrâ kıl Havâric kavmine her rûz u şeb
Se senâ et Murtazâ'ya cân u dilden tâlibâ

Kronolojik olarak On iki İmam'ın isimleri şu şekildedir. Aşağıdaki isimlerin tamamı gazelde geçmiştir:

Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn, İmam Bâkır, İmam Ca'fer, İmam Mûsâ-i Kâzım, İmam Rızâ, İmam Takî, İmam Nakî, İmam Askerî, İmam Mehdî.

Elif-nâmenin Zı harfi ile başlayan 9. beyitinde tasavvuf edebiyatımızda yaygın olarak kullanılan *Men aref* ve *Küntü kenz* hadislerine telmihte bulunulmuştur. İlk mısradaki *Küntü kenz* ifadesi “*Küntü kenz mahfiyyen fe-ahbebtü en u'rafe fe-halaktü'l-halka*” hadisinden alınmuştır. Bu hadisin anlamı şöyledir: “*Ben gizli bir hazine idim, bilinip tanınmayı istedim ve bilinmek için mahlûkatı yarattım.*” Bu görüşe göre vücûd-ı mutlak olan Allah, aynı zamanda mutlak kemâl ve cemâle sahiptir. Mutlak güzellik ise, doğal olarak gizli kalmayıp görünmek, beğenilmek ve sevilmeğe ister(Üstüner, 2007: 73).Sükûti'ye göre; *Küntü kenz* kudsi hadisinde gizli olan hazine yani yaratıcının sırları On İki İmam'da zuhur edip açığa çıkmıştır. Onlar, diğer insanlar içinde hususi bir yere sahiptir. Bu dünyada Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden deliller en güzel şekilde On İki İmam ile temsil edilir.

İkinci beyitte geçen, *men aref* ifadesi “*Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhü (kendini bilen Rabbini bilir)*” kudsi hadisinden iktibastır. Şaire göre; On İki İmam'da tecelli eden sırra ermenin şartı ise kişinin *men aref* ten ders okumasına yani nefsinin hakikatini bilmesine bağlıdır.

Şair, aşağıdaki beyte kadar imamları sırasıyla yazmış, harfleri de yine sırasıyla her mısranın başında tercih etmiştir. Ancak kudsi hadislerin geçtiği bu beyitte, sadece beytin başında bir harf tercih ederek hem harflerin tertibinde farklı bir tercihte bulunmuş hem de diğer beyitlerde olduğu gibi herhangi bir isim yâd etmemiştir

Zı zuhûr etdi bulardan **küntü kenzin** mahzeni
Men aref den ders oku gel sırrına ol âşinâ

3b. Elif-nâme II

Divandaki diğer elif-nâme eserdeki 3 nolu manzumedir ve birinci elif-nâmeden hemen sonra gelmektedir. Bu elif-nâmede de tercih edilen nazım şekliyiine gazeldir. Manzumenin beyit sayısı 16'dır. Metin; diğerinde olduğu gibi *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Bu elif-nâme 'düzters elif-nâme' olarak kaleme alınmıştır. Gazel, Türk edebiyatındaki klasik düvâz-nâme tertibine uygun kaleme alınmıştır.

Elif Allâh'a ederdim cân u dilden ilticâ
Ye yalanım levh-i dilden sür çıkarsın dâimâ
Be berâhîn-i kâti ile Hâlık-ı kevine odur
Lâmelif lâ demezem ben yok şerikin mutlakâ
Te teberrâ kılmışız biz âl-i Mervân kavmine
He hidâyet bulmaz anlar cins-i har ehl-i cefâ
Se senâlar etmişim ben âl-i evlâda bugün
Ve vücûdum mülki içre şulesi urmuş ziyâ
Cim cemâl-i Mustafâ'ya tâ ezelden âşıkam

Nun nikâbın açdı gördüm nûr ile dolmuş semâ
Hâ hayâtım Murtazâ'nın aşkıyla her rûz u şeb
Mim müzeyyen kıldı cismim hastegâna bir şifâ
Hı haberdâr olmuşuz biz Şâh Hasan esrârına
Lâ letâfet bulduk andan maden-i kenz-i hafâ
Dal delîlim Şâh Hüseyin-i Kerbelâ'dır şübhesiz
Kef kerâmet-kâmı oldur mazhar-ı feyz-i Hudâ
Zel ziyâde kılmışım ben zât-ı pâkin hubbunu
Kaf karîbim tâ elestden hazret-i Zeyne'l-Abâ
Re risâlet cevheridir hazret-i Bâkır dahı
Fe fenâyâ ragbet etmez Hakk ile bulmuş bekâ
Ze ziyân ermez Cafer'den zâhidâ kıl inkiyâd
Gayn gayret-kânı oldur müşkülün eyler küşâ
Sin seherde zikrin etdim ol İmâm-ı Kâzım'ın
Ayn aşkı kalbim içre devr eder subh u mesâ
Şın şarâb-ı kevserinden bir kadeh nûş etmişim
Zı zuhûr etdi gönülde Şâh Alî Mûsâ Rızâ
Sad safâyım sâyesinde Şâh Takî'nin her dem
Tı tarîk-i müstakîmde bize oldu reh-nümâ
Dad dalâletden halâsım Şâh Nakî bürhân ile
 Askerî'ye tâbi oldum nesl-i şâh-ı enbiyâ
 Hâk-i pâ-y-i Mehdî'ye dervîş Sükûtî sür yüzün
 Bâb-ı lutfun hâdimi ol hâcetin eyle revâ

4. Elif-nâmelerin Karşılaştırılması

4.a. Harflerde Kullanılan Ortak Kelimeler

1. Elif-nâme	2. Elif-nâme
Elif: Allah	Elif: Allah
Be: Bürhan	Be: Berâhin
Te: Teberrâ	Te: Teberrâ
Se: Senâ	Se: Senâ
Cim: Cemâl	Cim: Cemâl-i Mustafâ
Ha: Hayât	Ha: Hayât
Hı: Haber	Hı: Haberdâr
Dal: Delîl	Dal: Delîl
Zel: Ziyâde	Zel: Ziyâde
Ze: Ziyân	Ze: Ziyâde
Şın: Şarâb-ı Kevser	Şın: Şarâb-ı Kevser
Sad: Safâ	Sad: Safâ

Dat: Dalâlet	Dat: Dalâlet
Tı: Tarık-i müstakim	Tı: Tarık-i müstakim
Zı: Zuhûr	Zı: Zuhûr
Ayn: Aşk	Ayn: Aşk
Gayn: Gayr	Gayn: Gayret
Kaf: Karîb	Kaf: Karîb
Lam: Letâfet	Lam: Letâfet
Vav: Vücûd	Vav: Vücûd
He: Hidâyet	He: Hidâyet
Lamelif: lâ demezem	Lamelif: lâ demezem
Ye: yalan	Ye: yalan

4.b. Harflerde kullanılan farklı kelimeler

Elif-nâme	2. Elif-nâme
Re: Riyâ	Re: Risâlet
Sin: Sezâ	Sin: Seher
Fe: Ferâgât	Fe: Fenâ
Kef: Kerem-kân	Kef: Kerâmet-kân
Mim: Müzeyyen	Mim: Muhammed
Nun: Nihâyet	Nun: Nikâb

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi şair, her iki elif-nâmede 24 harfte kullandığı kelimeleri birebir aynı tercih etmiştir. Şiirlerde, *Re*, *Sin*, *Fe*, *Kef*, *Mim* ve *Nun* harfleri ile başlayan mısralarda farklı kelimeler kullanmıştır. Bu verilere göre Sükûtî, elif-nâmelerinde On İki İmam'la ilgili kalıp ifadeler seçmiş, seçtiği tasavvufî kavramları beyitlerde benzer şekilde kullanmıştır.

4.c. Elif-nâmelerde On İki İmam'la ilgili sıfat ve benzetmeler

	Elif-nâme	Elif-nâme
Hız. Muhammed	Habîb-i Kibriyâ	Mustafâ
1. Hz. Ali	Murtazâ, hastegâna şifa	Sen senâ et Murtazâ'ya
2. Hz. Hasan	Hayat sebebi	Ma'den-i kenz-i hafâ
3. Hz. Hüseyin	Şah Hüseyin-i Kerbelâ, delil	Şah Hüseyin-i Kerbelâ, kerâmet-kânı, mazhar-ı feyz-i Hudâ
4. Zeyne'l-Âbidîn	Muhabbet kıl	Zeyne'l-Abâ, elestden beri ruha yakın olan
5. İmam Bâkır	Muhabbet kıl	Risâlet cevheri
6. İmam Ca'fer	Muhabbet kıl	Gayret kânı, müşkül-küşa
7. İmam M. Kâzım	Elinden Şarâb-ı Kevser nuş edilen	Aşkı kalp içre subh u mesa devr eden
8. İmam Rızâ	Tarık-i müstakimde bulunan	Şarab-ı kevserinden nuş edilen
9. İmam Takî	İltica kılınan	Tarık-i müstakimde reh-nümâ
10. İmam Nakî	Reha bulmak için yakîn olunan	Dalaletden halas eden

11. İmam Askerî	Keramet kânî	Nesl-i şah-ı enbiya
12. İmam Mehdî	Zaman beklenen	Hak-i payine yüz sürülen

Murtazâ Sükûtî'nin elif-nâmeleri , elif-nâme geleneğinde yaygın olarak kullanılan düvâz-nâme türünde kaleme alınmıştır. Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî'nin divanındaki '*Der Medh-i Hazret-i Şâh-ı Velâyet ve Sitâyîş-i E'imme-i İsnâ Aşer*' (Parlatır, 2014: 66-68) başlıklı mazume de elif-nâmenin tercih edildiği bir düvâz-nâmedir. Fuzûlî dışında Hatâyî (Özcan, 2015: 200-201), Kıbrıslı Kenzî (Batislam, 2018: 7-16) gibi pek çok şairin düvâz-nâme olarak yazılan elif-nâmeleri vardır. Sükûtî'nin elif-nâmeleri, hem düvâz-nâme hem de elif-nâmeler ile ilgili yapılan akademik çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Balkan coğrafyasında yetişen Şeyh Murtazâ Sükûtî, bu topraklarda küçümsenmeyecek bir kitle tarafından gören Sa'diyye tarikatının felsefesini şiirlerinde yansıtmış, bununla muhataplarını irşâd etmeyi amaçlamıştır. Balkan coğrafyasının tamamını etkileyen Alevî-Bektaşî kültürü, bu topraklarda gelişen her tarikat gibi Sa'diyye tarikatını da derinden etkilemiştir. *Sükûtî Divanı*'nda bu etkileşim ile ilgili sayısız örnek bulunmaktadır. Şair, divanında baştan sona Hz. Ali'ye, Ehl-i Beyt'e ve On İki İmam'a olan sevgisini veziz bir üslupla kaleme almıştır. Öyle ki; bu muhabbetin ifade edildiği şiirler diğer manzumelere göre daha başarılıdır. Alevî-Bektaşî bir şair Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini ne kadar işlemiş ise Şeyh Murtazâ Sükûtî de o kadar işlemiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız elif-nâme şeklinde yazılan iki şiirde de Murtazâ Sükûtî'nin Ehl-i Beyt sevgisi açıkça görülmektedir. Elif-nâmelerin On İki İmam'ı konu edinmesi Düvâz- imam türünde yazılması Ehl-i Beyt sevgisi bağlamında dikkate değer bir özelliktir.

Edebiyatımızda herkes tarafından tercih edilmeyen elif-nâme formunu kullanan Sükûtî, elif-nâme olarak kaleme aldığı düvâz-nâmelerinde okuyucunun dikkatini -başta Ehl-i Beyt olmak üzere- On İki İmam muhabbetine yönlendirmek istemiş olabilir.

Murtazâ Sükûtî Divanı'nda 36 adet düvâz-nâme tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre divanda, düvâz-nâme türü en fazla tercih edilen türdür. Bu sayı Rumeli'deki Sa'diyye tarikatında On İki İmam'a verilen değeri ve bu tarikatın Bektaşilikle ilgisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Murtazâ Sükûtî'nin, elif-nâme formunda ve düvâz-nâme türünde yazdığı bu şiirler, edebiyatımızda birçok şairimiz tarafından kaleme alınan düvâz-nâmeler ve hala üzerinde tartışılan elif-nâmeler hakkında yapılacak genel çalışmalara ışık tutacaktır.

Kaynakça

Artun, Erman (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler-Motifler-Kavramlar, Karahan Kitabevi, Adana.

Batislam, Dilek (2018). "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri", Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, Lefkoşa, C.1,S.2,ss-7-16)

Cebecioğlu, Ethem (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi, İstanbul.

Çelebioğlu, Amil (1998). Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (2006). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, III. Baskı, Ankara.

Gökçimen, Ahmed (2010). "Türkmen Edebiyatında Elif-name", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum,S.43, ss.105-120.

- İyiyol, Fatih (2013). "Alevî Bektaşî Geleneğinde Dûvâzlar-Dûvâzimamlar" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6 S. 27,ss.228-250.
- Kaçar, Burhan, (1997). "Türk Edebiyatında Elif-Nâmeler",V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara ss. 307-316.
- Kaya, Doğan (2007). Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kiel, Machiel (2016). "Köprülü " İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C.Ek-2.
- MemmedovA, Elmira Memmedova (2011). "Türk Tasavvuf Şiirinde Elifnâme-Yaşnâmenin Senkretik Bir Örneği Üzerine", 21.Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Eko Avrasya Yayınları,Lefke KKTC, ss.231-243.
- Özcan, Hüseyin (2015). "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Dûvazdeh", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S.76,ss. 191-204.
- Özcan, Nurgül (2011). Murtazâ Sükûti Dîvânı, Kitapsal Yayın, İstanbul.
- Özdamar, Mustafa (1997). Şeyh Sükûti Murtazâ Baba, Özdamar Yayınları, İstanbul.
- Özkan, Ferudun Hakan (2012). "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 64, ss. 187.
- Öztoprak, Nihat (2006). "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elif-nâmeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXXV, ss. 135-167.
- Öztoprak, Nihat (2007). "Elif-nâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri" Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler-2, ss.817-830.
- Öztürk, Nuran (2012). "Elifnâme ve Nidâi'nin Elifnâmesi", Prof. Dr. Mine Mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 ekim 2011), Bildiriler, Adana, ss.175.
- Parlatır, İsmail (2014). Fuzuli -Türkçe Divan, Akçağ Yayınları,Ankara
- Üstüner, Kaplan (2007). Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre), Birleşik Yayınları, Ankara.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2017). "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî Ve Ömer Karîbî Elifnameleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S.58, Erzurum, 2017, ss. 161.
- Tökel, Dursun Ali (2010). Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri, Hece Yayınları, Ankara.
- Tökel, Dursun Ali (2003). Divan Şiirinde Harf Simgeciliği, Hece Yayınları, Ankara.
- Yekbaş, Hakan (2012). "Divan Şairinin Sessiz ve Gizli Anlatımı: Muvaşşah" *Turkish Studies Dergisi*, S.7/3,ss.2649-2700.